

УДК 316.644:331.54]:159.9.07(045)

Шолох О. А.

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті з'ясовано сутність понять "спрямованість", "цінність", "ставлення", "ціннісне ставлення", "ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності", конкретизовано психолого-педагогічні аспекти проблеми ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності.

Ключові слова: *цінність, ставлення, ціннісне ставлення, професійна діяльність, психолог, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності.*

Постановка проблеми. Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності суспільства, включаючи і вищу освіту. Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Прийняття Закону "Про вищу освіту" в Україні зумовлене необхідністю кардинальних змін у діяльності викладачів вищої школи, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір.

Проблема формування ціннісного ставлення майбутнього психолога до професійної діяльності є актуальною в сучасній психолого-педагогічній науці та практиці, адже вона відображає спрямованість професійних інтересів особистості, наявність життєвих цілей, усвідомленість вибору і оцінок, задоволеність життям та здатність брати за нього відповідальність, впливаючи на його хід.

Актуальність проблеми формування ціннісного ставлення майбутнього психолога до професійної діяльності посилюється також невизначеністю, у якій функціонує нині вища школа України: випускника потрібно підготувати до професійного життя, умови і якість якого швидко змінюються. Останнє зумовлює необхідність перегляду теоретичних і методичних засад навчально-виховної системи вищого педагогічного навчального закладу, особливо на етапі переходу від традиційно-дисциплінарної моделі засвоєння знань до аксіоцентричної моделі професійного саморозвитку.

Стан вивчення проблеми. Результати вивчення теоретичних досліджень та досвіду практичної організації педагогічного процесу в навчальних закладах, що здійснюють підготовку майбутніх психологів, показали, що проблема формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки ще не знайшла свого належного науково-методичного вирішення. Однак певна теоретико-методологічна база для вирішення цих завдань уже створена. Деякі роздуми щодо базових характеристик діяльності психологів, вимог до особистості майбутніх спеціалістів, особливостей підготовки кадрів даного профілю представлені в роботах зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) і вітчизняних (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Тігаренко, М. Савчин, В. Панок, Н. Чепелева, та ін.) науковців.

Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності не виступало раніше предметом спеціальних наукових досліджень, однак деяка теоретична база вже наявна. Вагомий внесок у галузі дослідження ціннісної проблематики зробили С. Анісімов, Є. Ануфрієв, Р. Апресян, А. Арнольдів, С. Артановський, Е. Баллер, Л. Буєва, В. Грехнев, А. Гусейнов, Е. Гусинський, А. Здравомислов, Ф. Зनावецький, М. Каган, В. Ларцев, В. Малахов, Е. Маркарян, В. Москаленко, М. Рокич, В. Сержантов, Е. Соколов, У. Томас, В. Тугарінов, Ю. Турчанінова, З. Файнбург, І. Фролов та інші. На різних історичних етапах розвитку людства окремі аспекти ціннісної проблематики були в центрі уваги таких відомих педагогів, як Я. Коменський, Й. Песталотці, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Дослідженням цінностей як педагогічної проблеми займалися представники філософсько-психологічної гуманістичної концепції А. Маслоу, К. Роджерс та ін.

У працях вітчизняних педагогів висвітлюються підходи до розгляду проблеми формування ціннісних орієнтацій, як з точки зору усвідомлення життєвої перспективи (Л. Божович), особистісної репрезентації життєвого шляху (Н. Бондар), життєвої позиції особистості (В. Пічурін), так і професійного самовизначення (В. Давидов, Д. Ельконін), формування професійних переконань (В. Павленко). Науковий пошук з означеної проблеми приводить нас до питання дослідження проблеми ціннісних орієнтацій у системі особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців (І. Зязюн, В. Лісовський, В. Пічурін, Н. Пряжніков, В. Семиченко, Р. Скульський).

Як вказують О. Леонтьєв, Н. Вайтонис, Є. Дюркгейм та ін., цінності характеризують спрямованість особистості й реально виявляються насамперед у мотивах діяльності, тому розкриття механізмів розвитку ціннісного ставлення студентів – майбутніх психологів до власного професійного саморозвитку є необхідною умовою формування в них професіоналізму.

Засадні принципи ціннісної проблематики в галузі освіти розкрито в наукових наробках І. Бега, Т. Бутківської, Л. Ваховського, О. Вишневського, В. Галузинського, В. Гінецинського, М. Євтуха, П. Ігнатенка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Никандрова, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, З. Равкіна, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Ткаченка. Завдання ціннісного наповнення змісту педагогічного процесу висвітлено в наукових працях С. Гончаренка, Ю. Мальованого, В. Зінченка, Л. Єрганжієвої, Є. Ямбурга та інших.

Роль цінностей у системі освіти і національного виховання досліджують І. Бондаренко, М. Боришевський, П. Давидов, Ю. Завгородній, І. Зязюн, Л. Крицька, В. Курило, С. Савченко, І. Тараненко, Б. Чижевський, Г. Філіпчук тощо. Цінності здорового способу життя й шляхи їх трансляції молоді вивчають Г. Тарасенко, В. Оржеховська, О. Гречишкіна.

Аксіологічна проблематика виховання особистості розкрита в працях В. Постового, О. Докуніна, М. Стельмаховича. Аксіологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів аналізуються у працях Н. Асташової, І. Бужиної, М. Васильєвої, Н. Волкової, В. Гриньової, І. Ісаєва, О. Мороза, О. Морозової, В. Семиченко, Р. Скульського, В. Сластьоніна, В. Стрельнікова, А. Сушенка, Г. Чижакової, С. Харченка та інших науковців.

Проведений нами аналіз наукової літератури з теми дисертаційного дослідження показав, що проблема формування ціннісного ставлення до професійної діяльності у процесі підготовки майбутнього психолога вивчені не достатньо, зміст і технології, спрямовані на розкриття й розвиток творчих здібностей і вмінь майбутніх психологів, висвітлені частково. Отже, процес формування ціннісного ставлення до професійної діяльності у процесі підготовки майбутнього психолога у системі вищої освіти потребує детального вивчення й суттєвого вдосконалення.

Метою статті є обґрунтування сутності процесу формування ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Здатність сприймати зміни та творити їх – найважливіша характеристика способу життя в ХХІ столітті. У зв'язку з цим освіта ХХІ ст. стає процесом, з допомогою якого людина і суспільство можуть повною мірою розкрити свій потенціал у процесі здобуття професійної освіти. Успішне розв'язання таких проблем ставить нагальне завдання – формування відповідного кадрового потенціалу, а це під силу лише світовій освітній мережі. Тільки за таких умов можна говорити про вироблення єдиного підходу до розвитку суспільства.

В свою чергу, життя висуває нові вимоги до інтелектуального ресурсу країни, його удосконалення шляхом освіченості, професіоналізму. В сучасних умовах розвитку України вища освіта підтверджує свій високий статус, оскільки саме вона буде сприяти переходу до інформаційного суспільства і, таким чином, формуванню пріоритетів розвитку держави. Високоосвічена молодь – головний стратегічний резерв соціально-економічних, соціально-політичних і духовних реформ в Україні.

Визначаючи засоби формування цінностей професіоналізму майбутнього психолога, ми керувались відповідними положеннями. У більшості студентів – майбутніх психологів відсутнє усвідомлення того, наскільки їх професія відповідає їх життєвим цінностям. Понад те, цінність професійного розвитку не завжди представлена у системі цінностей студентів. Результатом відсутності такого усвідомлення може бути дезінтеграція системи ціннісних орієнтацій у переважній більшості студентів. виправлення ситуації ми вбачаємо у перегляді пріоритетів професійного розвитку та усвідомлення студентами їх життєвої значущості, яка в процесі професійної діяльності позиціонує життєтворчість.

Розвиток особистості студента та його ціннісно-професійне самовизначення обумовлене рівнем його соціальної активності і продуктивності. Вступ до навчального закладу змінює соціальний статус особистості, соціальні функції, види діяльності, стимулює соціальний розвиток майбутніх психологів, включення їх у різні сфери суспільних відносин і майбутньої діяльності як психологів, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів, здібностей індивіда та призводить до

переоцінки багатьох цінностей. В результаті чого починають формуватися цінності професійного життя психологів: конфіденційність, етичне та гуманне ставлення до людей тощо.

Цінності майбутньої професії, укорінюючись у структурі інтересу студента до майбутньої професії, виступають як її належне настановлення – морально значуща і відповідально активна особистість, є соціокультурним підґрунтям перетворення внутрішніх особливостей індивіда у дійсність її вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому.

У структурі інтересу до професії розрізняють мету *поточну* й *перспективну*. Перша визначає широту інтересів, друга – їхню глибину, рівень усвідомленості, перспективність.

Характерна особливість перспективної мети полягає в тому, що вона відбиває життєву спрямованість людини (скажімо, соціальну – давати користь суспільству) і водночас віддзеркалює суто особисті інтереси (розвиток здібностей, самоствердження як рівноправного члена колективу). Трансформація життєвого ідеалу в професійний і є головним підґрунтям для зародження й розвитку інтересу до професії.

Як свідчать дослідження Л. Карамушки, М. Кривка, Н. Кузьміної та інших учених, особистість найбільше усвідомлює поточну мету, яку вона найчастіше розуміє як засіб для досягнення перспективної мети. Наприклад, перспективна мета зайняти гідне місце в суспільстві передбачає досягнення поточної мети – опанування професії, розвиток відповідних професійно важливих якостей.

Оскільки загальною кінцевою метою навчання у вищому навчальному закладі є професійна підготовка фахівців, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму й ступінь прийняття кінцевої мети навчання.

Надзвичайно прийнятною формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість, яку можна визначити як інтерес до професії та схильність вести відповідну діяльність. Поняття "*спрямованість*" охоплює уявлення про мету, мотиви, що спонукають до діяльності, емоційне ставлення до цієї діяльності й задоволення нею. Сама професійна спрямованість є складним утворенням, яке характеризується багатьма властивостями й параметрами. Н. Кузьміна виділяє такі властивості професійної спрямованості: об'єктність, специфічність, узагальненість, валентність, задоволеність, опірність, стійкість, центральність та ін. На нашу думку, професійно-педагогічна спрямованість характеризується такими самими властивостями, але наповненими дещо іншим змістом [7].

Обґрутовуючи сутність *ціннісного ставлення* як предмет психолого-педагогічних досліджень, проведемо спочатку аналіз на теоретичному рівні його складових – понять "цінність" і "ставлення".

Ціннісна складова процесу становлення молодого спеціаліста в умовах педагогічного вищого навчального закладу (ВНЗ) пов'язана з розвитком світоглядної позиції людини, її особистісними пріоритетами. У даному дослідженні вона відображає визнання майбутнім психологом вибору своєї професії як цінності, життєвої потреби, прийняття образів творчих педагогів як орієнтирів у житті та професії, в інших питаннях аксіологічного характеру.

На думку Ж. Бойко, *цінністю* є будь-який предмет, у тому числі й ідеальний, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, верстви населення, людства), причому в широкому розумінні цінністю можуть виступати абстрактно привабливі смисли або ситуативні цінності, стабільно важливі для індивіда конкретні матеріальні блага, а у вузькому – ототожнюються з духовними ідеями, які виражаються поняттями високого ступеня узагальнення [2].

У науково-педагогічній літературі представлено класифікації професійних цінностей з урахуванням їхньої діалектичної природи та особливостей педагогічної діяльності [3].

Для нашого дослідження найбільш значущими є ті групи професійних цінностей, які виділила В. Гриньова, а саме: цінності-мета, цінності-засоби, цінності-стосунки, цінності-знання й цінності-якості [3]. Спираючись на них, ми виділяємо *цінності-мету*, які детермінують характер педагогічної діяльності, її засоби й ставлення загалом. Гуманітарно-культурні цінності конкретизуються в ідеалах і меті педагогічної діяльності, життєвих і професійних настановах педагога, утворюють мотиваційно-ціннісну, орієнтовану основу його професійної культури.

Ми поділяємо думку В. Гриньової, Н. Заренок, В. Крижко та інших [3; 4; 6], які вважають, що найвищу ступінь у ієрархії педагогічних цінностей займають цінності-якості, що разом з цінностями-ставленнями й цінностями-знаннями утворюють групу інструментальних цінностей-цінностей-засобів.

Сутнісним елементом ціннісної складової майбутнього психолога є, на наш погляд, наявність ідеалів і образів – орієнтирів у житті й професії. Під ідеалом розуміють уявне представлення перспективи розвитку дійсності від нижчого до вищого.

Досліджуючи різні авторські доробки та позиції щодо розуміння цінностей, спробуємо виділити такі основні положення:

- провідна особливість цінностей – спрямованість на людину, на все те, що їй властиве та є основою свідомості та поведінки;

- цінності є показником рівня культури людства як духовної, так і матеріальної, продуктом суспільного надбання;

- цінності тісно пов'язані з людською діяльністю та соціальним буттям, вони є орієнтирами в соціокультурних, педагогічних умовах, що постійно змінюються;

- за допомогою цінностей особистість визначає суб'єктивне ставлення до навколишнього простору своєї життєдіяльності.

Професійний ідеал – вищий ступінь досконалості у професійній діяльності, що позиціонується у ставленні до майбутньої професії.

Згідно із соціологічним словником, особливе суспільне *ставлення*, завдяки якому потреби та інтереси індивіда або соціальної групи переносяться на світ речей, предметів, духовних явищ, надаючи їм певних соціальних властивостей, прямо не пов'язаних із утилітарним призначенням цих речей, предметів і духовних явищ [9].

Психологічні словники трактують це поняття дещо по-іншому, як властивість того чи іншого суспільного предмета задовольняти потребу, бажання, інтереси соціального суб'єкта; характеризує особистісний смисл для окремої людини та соціально-історичне значення для суспільства [5].

Ціннісне ставлення є пов'язаним з емоційно-вольовою сферою стійким усвідомленим переконанням суб'єкта у вибірковості власної поведінки та діяльності серед природних і соціальних об'єктів, яке визначається особистісно значущими цінностями.

Ціннісне ставлення як явище, включає:

- первинні бажання, очікування і переваги у прийнятті життєвого вибору індивіда між орієнтаціями на найближчу мету з їхньою безпосередньою користю та орієнтацією на віддалену життєву перспективу з її життєво необхідною цінністю;

- усвідомлення індивідом того факту, що життєвий вибір та орієнтація на цінність – це довгостроковий життєвий стан, який включає в себе спроби та помилки, часткові рішення та вчинки;

- перетворення ціннісного вибору в основу для оцінки інших орієнтацій, обраних цінностей та способів їхньої реалізації [8].

Ціннісне ставлення майбутнього психолога до професійної діяльності постає в якості його орієнтуру у всіх сферах діяльності, а професійна діяльність є особливою формою активності, в якій психолог реалізує свій творчий потенціал і проявляє активність. В свою чергу, ціннісне ставлення майбутнього психолога до професійної діяльності є значущим компонентом індивідуальної системи ціннісних орієнтацій професійно значущої особистості. Формування ціннісного ставлення особистості майбутніх психологів ґрунтується на таких мотивах:

- ставлення до педагогічної діяльності загалом та психологічної діяльності зокрема як до цінностей;

- прагнення зайняти в професійній діяльності та інших сферах життєдіяльності позицію компетентного фахівця;

- інтерес і бажання застосовувати свої знання, досвід у професійно-педагогічній діяльності творчого характеру;

- прагнення вдосконалювати свою професійно-педагогічну компетентність;

- професійні наміри як перспектива самоствердження й самореалізації.

Мотиваційно-ціннісну складову *ціннісного ставлення* до майбутньої професії можна реалізувати, переконуючи студентів у потребі опанування знань відповідних функцій та вмінь, створюючи для цього сприятливе освітнє середовище (організація навчально-виховного процесу в закладах на засадах гуманізації, демократизації, інноваційності).

Стійке переконання особистості в соціокультурній значущості професії ініціює професійну ідентифікацію, творчу активність і визначає пріоритет гуманістичних цінностей у відношенні до соціуму [1].

Переконання особистості, що ґрунтується на професійній та моральній самосвідомості, значущість якої спонукає проявляти активність щодо оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками [2].

Узагальнюючи вищезазначене можна стверджувати, що *ціннісне ставлення* до професійної діяльності є важливим елементом внутрішньої структури особистості фахівця, який завдяки рефлексії переходить у стан відтворення набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності.

Професійна діяльність майбутнього психолога неможлива без отримання ним відповідних знань про основи педагогіки та психології, що вимагає від його суб'єктів прояву інтелектуальних здібностей – розвинутого оперативного, критичного, творчого мислення, тому неодмінною складовою структури ціннісного ставлення майбутніх спеціалістів із психології є інтелектуально-когнітивна. А це передбачає:

- озброєння студентів певною сукупністю спеціальних знань з теорії психології та педагогіки;
- розвиток у майбутніх психологів інтелектуальних здібностей, оперативного, критичного й творчого педагогічного мислення;
- усвідомлення способів здійснення педагогічної комунікації;
- набуття вмінь щодо вирішення проблем педагогічної конфліктології та деонтології;
- засвоєння методики діагностики особистісних якостей і можливостей учнів та педагогів;
- засвоєння технологій педагогічного та психологічного мислення.

На сучасному етапі розвитку освіти, пов'язаному з опануванням нових технологій навчання та широким упровадженням у шкільну практику інновацій, зростає значення самостійності мислення й уміння передбачати, творчо розв'язувати нестандартні педагогічні та психологічні проблеми.

Висновки. Таким чином, сьогодні проблемі формування професійних цінностей у галузі освіти приділяється значна увага з боку вітчизняних і зарубіжних науковців. Проте серед педагогічних праць з проблем підготовки майбутніх спеціалістів в системі вищої освіти відсутні такі, в яких було б науково обгрунтовано сутність формування ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності.

Усвідомлення даної психолого-педагогічної проблеми сучасної історичної доби суттєво підвищить рівень конкурентоспроможності майбутніх спеціалістів на ринку праці, створить передумови для успішного трудовлаштування молодих спеціалістів, а загалом сприятиме переходу до нового етапу соціально-економічного та культурного розвитку України. Натомість, дослідження ціннісного ставлення майбутніх фахівців до професійної діяльності, усвідомлення теоретичних засад даного поняття та внесення змін практичного характеру в організацію діяльності вищих навчальних закладів є необхідною умовою ефективного функціонування різних спрямувань системи педагогічної освіти.

На нашу думку, ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії має певні зв'язки з успішністю навчання. Можливо, це пояснюється зумовленістю розвитку широкого світогляду та високого рівня інтелектуальних здібностей особистості та спрямованістю такої особистості на самовдосконалення, в тому числі шляхом навчання. Таким чином, поєднання високих здібностей та бажання навчатися призводить до високої успішності навчання.

Проблема ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної діяльності передбачає в подальшому дослідження педагогічних умов, які сприятимуть ситуації успіху формування компетентних психологів в умовах ВНЗ.

Використані джерела

1. Аришина Э. С. Формирование ценностного отношения у студентов вуза к профессиональной деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Э. С. Аришина ; Магнитогорский гос. ун-т. – Магнитогорск, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/formirovanie-tsennostnogo-otnosheniya-u-studentov-vuza-k-professionalnoi-deyatelnosti>.
2. Бойко В. Становление ценностного отношения к профессиональной деятельности студентов технического вуза через освоение культурологических знаний : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ж. В. Бойко ; Дальневосточный гос. ун-т путей сообщения. – Хабаровск, 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/stanovlenie-tsennostnogo-otnosheniya-k-professionalnoi-deyatelnosti-studentov-tekhnicheskogo>.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретич. та методич. аспекти). – Харків : Основа, 1998. – 300 с.
4. Заренок Н. Н. Культура управления: учеб. пособие. – Мн. : Высш. шк. 1990. – 156 с.

5. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – 512 с.
6. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті. – Запоріжжя: Просвіта, 2003. – 272 с.
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – 117 с.
8. Современный философский словарь / под ред. В. Е. Кемерова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академический Проект, 2004. – 864 с.
9. Социологический энциклопедический словарь / ред. : Г. В. Осипов. – М. : ИНФРА.М-НОРМА, 1998. – 488 с.

Sholokh O. A.

VALUE ATTITUDE PERSONALITY TO THE FUTURE PROFESSION AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The problem of formation of valuable attitude to the future psychologist to professional activity is very important in modern psychological-pedagogical science and practice, because it reflects the focus of the professional interests of the person, the presence of life goals, awareness of selection and assessment, life satisfaction and the ability to take responsibility for it, influencing its course.

The analysis of scientific literature on the topic of the dissertation research showed that the problem of formation of value attitude to professional activity in the process of training of future psychologist is not sufficiently researched, content and technology aimed at revealing and development of creative abilities and skills of future psychologists, lit partially. Therefore, the process of formation value attitude to professional activity in the process of training of future psychologist in the higher education system requires a detailed study and significant improvement.

Justifying the essence of the valuable relations as a subject of psychological-pedagogical studies, will spend the first analysis at the theoretical level of its components – the concepts of "value" and "attitude".

Values the future of the profession, rooted in the structure of interest of students to the future profession, act as its proper law is morally significant and a responsible person, is a socio-cultural basis for the transformation of the internal characteristics of the individual in the validity of her actions and moral behavior in General.

In our opinion, value attitude to the future profession has some connection with the success of learning. Perhaps this is due to the predetermination of the development of a broad Outlook and a high level of intellectual abilities of the individual and direction of such a personality on self-improvement, including by learning. Thus, the combination of high aptitude and desire to learn leads to high learning success.

Key words: *value, respect, valuing, occupational psychologist, the value attitude to the future professional activity.*

Стаття надійшла до редакції 25.12.2016 р.